המכללה האקדמית הרצוג
מייסודן של מכללות ליפשיץ והרצוג
אלון שבות • ירושלים • מגדל עוז

איפה היה אלוקים בשושן?

ד"ר יושי פרג'ון yoshifa@gmail.com

הצגת השאלה: מדוע שם ה' אינו נזכר במגילה?

1. מגילת אסתר היא נבואה למרות שאין בה שם ה' – רב סעדיה גאון[1]

מחמת ההכרח להקדים דברים לפני פירוש המגילה אומר כי היא נקבעה ונכתבה בנבואה מאת האל. ויש צורך לבאר דבר זה, מחמת שאנשים מן האומה, כיון שלא מצאו בה 'ויאמר ה'' ולא 'כה אמר ה'' ויותר מזה, לא שם השם ולא אלהים כלל, דימו שאינה נבואה. על כן נאמר בהסברת זאת כי 'וידבר ה'' ו'כה אמר ה'' ודומיהם אין הם דרושים אלא לצורך ידיעת הנסתר על צד האמת. ולא נצרכה המגילה ל'כה אמר [ה']'... ועם העיון המדוקדק והחקירה המעמקת נמצא לשונות רבים בספר זה שעניינם ידיעת הנסתר.

2. ניסיון למצוא את ה' במגילה – תלמוד בבלי, מסכת מגילה ט"ו, ע"ב

אמר רב נחמן בר יצחק ורב כתיב (אסתר ו, א) בלילה ההוא נדדה שנת המלך אמר רבי תנחום נדדה שנת מלכו של עולם ורבנן אמרי נדדו עליונים נדדו תחתונים רבא אמר שנת המלך אחשורוש ממש...

3. 'המלך' במגילה יכול להיות ה' או אחשורוש – אסתר רבה ג', י

רַבִּי יוּדָן וְרַבִּי לֵוִי בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן, כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר בִּמְגִלָּה זוֹ לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ, בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַכָּתוּב מְדַבֵּר, וְכָל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר לַמֶּלֶךְ סְתָם, מְשַׁמֵּשׁ קוֹדֶשׁ וָחֹל.

4. 'המלך' במגילה זה תמיד ה' – מדרש אבא גוריון (מהדורת ש' בובר), וילנה, תרמ"ז, א', עמ' 14

ר' יודן ור' לוי בשם ר' יוחנן אמרו משמיה דר' יוחנן: כל מקום שנאמר במגילת אסתר "מלך אחשורוש" – באחשורוש הכתוב מדבר, וכל מקום שנאמר "מלך" סתם – במלך מלכי המלכים הכתוב מדבר...

5. האם ה' נרמז במילים: "ממקום אחר"? ראב"ע, הפירוש השני למגילת אסתר: הקדמה

והנה אין במגילה הזאת זכר השם והיא מספרי הקודש. ורבים השיבו כי הוא: "ממקום אחר" (אסתר ד', יד). וזה איננו נכון, כי לא נקרא השם מקום בכל ספרי הקודש, רק נקרא "מעון" (תהלים ע"א, ג; צ', א), שהוא לעולם 'גבוה'. וקדמונינו ז"ל קראוהו 'מקום', בעבור שכל מקום מלא כבודו. ועוד, מה טעם למלת "אחר"?!

הקושי לקבל את מגילת אסתר כפי שהיא

חז"ל – קשיים בהתקבלות המגילה לתנ"ך

6. קשיים בהתקבלות מגילת אסתר – תלמוד בבלי, מסכת מגילה ז', ע"א

שָׁלְחָה לָהֶם אֶסְתֵּר לַחֲכָמִים: כִּתְבוּנִי לְדוֹרוֹת. שָׁלְחוּ לָהּ: "הֲלֹא כָתַבְתִּי לְךָ שָׁלִישִׁים", שְׁלֹשִׁים וְלֹא רַבִּעִים, עַד שֶׁמָּצְאוּ לוֹ מִקְרָא כָּתוּב בַּתּוֹרָה: "כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר". "כְּתֹב זֹאת" — מַה שֶּׁכָּתוּב כָּאן וּבְמִשְׁנֵה תּוֹרָה. "זִכָּרוֹן" — מַה שֶּׁכָּתוּב בַּנְּבִיאִים, "בַּסֵּפֶר" — מַה שֶּׁכָּתוּב בַּמְּגִלָּה... אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל: אֶסְתֵּר אֵינָהּ מְטַמְּאָה אֶת הַיָּדַיִם. לְמֵימְרָא דְּסָבַר שְׁמוּאֵל אֶסְתֵּר לָאו בְּרוּחַ הַקּוֹדֶשׁ נֶאֶמְרָה? וְהָאָמַר שְׁמוּאֵל: אֶסְתֵּר בְּרוּחַ הַקּוֹדֶשׁ נֶאֶמְרָה! נֶאֶמְרָה לִקְרוֹת, וְלֹא נֶאֶמְרָה לִיכָּתוֹב...

7. מגילת אסתר אינה זקוקה למטפחת – תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין ק', ע"א

לֵוִי בַּר שְׁמוּאֵל וְרַב הוּנָא בַּר חִיָּיא הֲווֹ קָא מְתַקְּנִי מִטְפְּחוֹת סְפָרֵי דְּבֵי רַב יְהוּדָה כִּי מָטוּ מְגִילַּת אֶסְתֵּר אָמְרִי הָא [מְגִילַּת אֶסְתֵּר] לָא בָּעֵי מִטְפַּחַת...

8. כותב המגילה יודע נסתרות – תלמוד בבלי, מסכת מגילה ז', ע"א

תַּנְיָא רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: אֶסְתֵּר בְּרוּחַ הַקּוֹדֶשׁ נֶאֶמְרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיֹּאמֶר הָמָן בְּלִבּוֹ". רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: אֶסְתֵּר בְּרוּחַ הַקּוֹדֶשׁ נֶאֶמְרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַתְּהִי אֶסְתֵּר נֹשֵׂאת חֵן בְּעֵינֵי כָּל רוֹאֶיהָ". רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: אֶסְתֵּר בְּרוּחַ הַקּוֹדֶשׁ נֶאֶמְרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּוָּדַע הַדָּבָר לְמָרְדֳּכָי". רַבִּי יוֹסֵי בֶּן דּוֹרְמַסְקִית אוֹמֵר: אֶסְתֵּר בְּרוּחַ הַקּוֹדֶשׁ נֶאֶמְרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבַבְּזָה לֹא שָׁלְחוּ אֶת יָדָם". אָמַר שְׁמוּאֵל: אִי הֲוַאי הָתָם, הֲוָה אָמֵינָא מִלְּתָא דַּעֲדִיפָא מִכּוּלְּהוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "קִיְּמוּ וְקִבְּלוּ" — קִיְּמוּ לְמַעְלָה מַה שֶּׁקִּיבְּלוּ לְמַטָּה.
אָמַר רָבָא: לְכוּלְּהוּ אִית לְהוּ פִּירְכָא, לְבַר מִדִּשְׁמוּאֵל דְּלֵית לֵיהּ פִּירְכָא: דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר — סְבָרָא הוּא דְּלָא הֲוָה אִינִישׁ דַּחֲשִׁיב לְמַלְכָּא כְּווֹתֵיהּ... דִּשְׁמוּאֵל, וַדַּאי לֵית לֵיהּ פִּירְכָא. אָמַר רָבִינָא: הַיְינוּ דְּאָמְרִי אִינָשֵׁי: טָבָא חֲדָא פִּלְפְּלְתָּא חֲרִיפְתָּא מִמְּלֵי צַנֵּי קָרֵי [=טוב פלפל חריף אחד מסל מלא בדלעות].

[1] י' רצהבי, "מפירוש ר' סעדיה למגילת אסתר", **ספר היובל לי"ד סולובייצ'יק**, ב, י-ס נ"י תשמ"ט, עמ' תתשנג-תתשעח.

רַב יוֹסֵף אָמַר מֵהָכָא: ״וְיָמֵי הַפּוּרִים הָאֵלֶּה לֹא יַעֲבְרוּ מִתּוֹךְ הַיְּהוּדִים״. רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק אוֹמֵר מֵהָכָא: ״וְזִכְרָם לֹא יָסוּף מִזַּרְעָם״.

קומראן – אין עותק של מגילת אסתר

9. למה אין בקומראן עותק של אסתר? ש׳ טלמון, ״האם נודעה מגילת אסתר בקרב עדת ׳באי הברית החדשה׳״, ארץ-ישראל כ״ה (תשנ״ו), עמ׳ 377, 380–381

מן המפורסמות הוא, כי באוסף של מגילות וקטעי מגילות של ספרי מקרא שנמצאו במערות קומראן, המהווים יחד כשליש ממכלול הממצא, מגילת אסתר אינה מיוצגת... יש אומרים, כי... בהיותם בעלי דעות פאציפיסטיות, כביכול, דחו את המגילה מחמת אופיו המלחמתי הנקמני של מעשה פורים המסופר בה, או משום שהיא משוללת תכנים של אמונה, שהרי אפילו שם ה׳ לא הוזכר בה... ואילו חוקרים אחרים סבורים, כי אך מקרה הוא שלא נתגלו שרידי עותקים של מגילת אסתר בין ממצאי קומראן, שהרי זה ספר קטן יחסית...

כיצד נבאר את ידיעת מעשה אסתר ומגילת אסתר, המשתקפת בכמה כתבים חוץ מקראיים שנמצאו במערות, ובה בשעה ספר זה הוא היחיד מבין כ״ד ספרי המקרא שנפקד מקומו מן האוסף של כשמונה מאות כתבי יד? ... דומה, כי הסברה הגורסת כי בשלהי בית שני עדיין לא נכללה מגילת אסתר באסופת ספרי הקודש עשויה ליישב את הסתירה, לכאורה, בין הסימנים הברורים המלמדים, כי המגילה היתה ידועה בקרב עדת היחד וסופריה עשו בה שימוש, ובין העדרה באוסף כתבי היד שהונחו במערות... הנתונים הנ״ל מתעדים בעקיפין התייחסות של ציבור יהודי אל מגילת אסתר במאה הב׳ או הא׳ לפסה״נ, שהוגדרה במפורש במאה הג׳ לסה״נ בדיון של אמוראים בשאלה אם מגילת אסתר ״מטמאה את הידים״, וכפועל יוצא אם היא נמנית עם כתבי הקודש אם לאו...

10. המגילה נדחתה בגלל התנהגות דתית פסולה – א׳ רופא, מבוא לספרות המקרא, עמ׳ 225

אולם גם החג גם המגילה לא התקבלו בנקל. בכל כתבי קומראן לא נמצא אפילו עותק אחד של אסתר. קשה לייחס זאת למקרה. הסיפור על אסתר, בתחילה פילגש ואחר כך אישה לאחשורוש – היה מאוס בעיניהם. על כת קומראן היה מקובל ספר היובלים [=ל׳, 7–10], ובו נכתב: ״ואיש כי יהיה בישראל אשר יבקש לתת את בתו או את אחותו לכל איש אשר מזרע הגוים מות ימות, ובאבן ירגמוהו, כי עשה חטא ונבלה בישראל ואת האשה ישרפו באש, כי טמאה את שם בית אביה ונכרתה מישראל... ואין לחוק הזה קץ הימים ואין סליחה ואין כל כפרה, כי אם יכרת האיש אשר טימא את בתו מבין כל ישראל, כי מזרעו נתן למולך ויחטא לטמאו.״

11. המגילה אינה מתאימה ללוח השנה – א׳ ברלין, אסתר (מקרא לישראל), תשס״א, עמ׳ 30–31

כמה חוקרים הציעו שהקהילה בקומראן דחתה את המגילה מסיבות תיאולוגיות – חסרונם של שם האל ושל הנהגות דתיות, ונישואי יהודייה עם מלך אלילי. סיבה סבירה יותר היא שהמגילה לא נתקבלה מפני שקהילת קומראן לא קיבלה את חג הפורים... בקויתי... (ש)הסיק שלא המגילה ולא פורים נתקבלו מפני שהדבר היה מתנגש עם הלוח של קומראן. בני כת קומראן אימצו לוח בן 364 יום... בלוח זה יש בדיוק 52 שבועות בשנה, כך שתאריך מסוים בחודש יחול תמיד באותו היום בשבוע. לפי לוח קומראן, י״ד באדר לעולם יחול בשבת... אחד מעקרונות הלוח היה שאף אירוע מקראי לא יכול היה לחול בשבת, כי לפי פירושם זה יגרום לגיבורי המקרא לבצע מלאכה בשבת וכך לחלל את השבת... ביחס לפורים ולמגילת אסתר תהיה, אם כן, בעיה כפולה: (1) יהודי שושן, לפי חישוב הלוח של קהילת קומראן, חיללו את השבת כשלחמו נגד אויביהם הפרסים בפורים; (2) קהילת קומראן תתקשה לחגוג חג שיחול בשבת, כפי שפורים יחול תמיד לפי חשבונה.

תרגום השבעים – הוספה של קטעים דתיים

12. תרגום השבעים הוסיף רכיבים דתיים – א׳ ברלין, אסתר (מקרא לישראל), תשס״א, עמ׳ 35–36

הנוסחים היווניים כוללים גם את הרכיבים הדתיים הבולטים כל כך בחסרונם בנוסח המסורה: שם אלוהים ותפילה. שם אלוהים מופיע לא רק בתוספות, אלא גם במקומות אחרים בסיפור... קליינס... הסבור שהיסודות הדתיים היו חסרים במקור ונוספו בנוסח השבעים, הבחין הבחנה דקה שתרגום השבעים הוסיף את הממד הדתי כדי ״להטמיע את מגילת אסתר בנורמה של כתבי הקודש״. כלומר, תרגום השבעים ביקש לגרום לספר להישמע מקראי יותר, דומה יותר לספרי עזרא, נחמיה ודניאל, שבהם נוכחות האל ניכרת בהתרחשויות העלילה והדמויות שבהם עוסקות בפעילות דתית...

13. חלום נבואי משמש להבדיל בין נס לצירוף מקרים ממוזל – חלום מרדכי בתרגום השבעים לאסתר[2]

(א׳, א) בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִית לִמְלֹךְ הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בְּאֶחָד לְנִיסָן חָזָה חֲלוֹם מָרְדֳּכַי בֶּן־יָאִיר בֶּן־שִׁמְעִי

---

[2] מ׳ שטיין, ״תוספות למגילת אסתר״, **הספרים החיצוניים** (מהדורת א׳ כהנא), תל-אביב תרצ״ז, כרך ראשון ספר שני, עמ׳ תקמ״ג-תקמ״ד. הנוסח כמעט זהה למדרש אסתר רבה ח׳, ה: בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ, וַיַּרְא וְהִנֵּה רַעַשׁ גָּדוֹל וְחָזָק וּבֶהָלָה עַל הָאָרֶץ וּפַחַד וְרַעַד לְכָל יוֹשְׁבֶיהָ, וְהִנֵּה שְׁנֵי תַּנִּינִים גְּדוֹלִים וַיָּרִיעוּ זֶה לִקְרַאת זֶה וַיַּעַרְכוּ מִלְחָמָה, וַיָּנוּסוּ לְקוֹלָם כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ. וְהָיָה בֵּינֵיהֶם גּוֹי אֶחָד קָטָן וַיָּקוּמוּ כָּל הַגּוֹיִם עַל הַגּוֹי הַקָּטָן לְאַבֵּד זִכְרוֹ מֵעַל הָאָרֶץ, וַיְהִי הַיּוֹם הַהוּא חֹשֶׁךְ לְכָל הָעוֹלָם, וַיֵּצֶר לַגּוֹי הַקָּטָן מְאֹד וַיִּזְעַקוּ אֶל ה׳. וְהַתַּנִּינִים נִלְחָמִים בְּאַכְזָרִיּוּת חֲמָה וְאֵין מַפְרִיד בֵּינֵיהֶם, וַיַּרְא מָרְדֳּכַי

בֶּן־קִישׁ לְמַטֵּה בִנְיָמִין׃ (ב) אִישׁ יְהוּדִי אֲשֶׁר גָּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה אִישׁ גָּדוֹל מְשָׁרֵת בַּחֲצַר הַמֶּלֶךְ׃ (ג) וְהוּא
הָיָה מְרַהַגּוֹלָה אֲשֶׁר הֶגְלָה נְבוּכַדְנֶאצַר מֶלֶךְ בָּבֶל מִירוּשָׁלַם עִם־יְכָנְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ (ד) בַּחֲלוֹמוֹ וְהִנֵּה
קוֹלוֹת וַהֲמֻלָּה רָעָמִים וְרַעַשׁ וּבֶהָלָה בָּאָרֶץ׃ (ה) וְהִנֵּה שְׁנֵי תַנִּינִים גְּדוֹלִים נִרְאוּ וּשְׁנֵיהֶם עָרוּכִי מִלְחָמָה
וַיִּגְדַּל קוֹלָם׃ (ו) וּלְקוֹלָם נָכוֹנוּ כָּל־הָעַמִּים לַקְרָב לְמַעַן הִלָּחֵם בְּגוֹי צַדִּיק׃ (ז) וְהִנֵּה יוֹם חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה
מְצוּקָה וַאֲנָחָה צָרָה וּמְבוּכָה גְּדוֹלָה עַל־הָאָרֶץ׃ (ח) וְהָעָם הַצַּדִּיק נִבְעַת כֵּלּוֹ בְּיָרְאוֹ מִפְּנֵי הָרָעָה וַיִּתְעַתְּדוּ
לַמָּוֶת׃ (ט) וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְיָ וּבְזַעֲקָם וְהִנֵּה כְּמוֹ נָהָר גָּדוֹל וּמַיִם רַבִּים יוֹצְאִים מִמַּעְיָן קָטָן׃ (י) וְהַשֶּׁמֶשׁ
זָרְחָה וַיְהִי אוֹר וְהַשְּׁפָלִים הִתְרוֹמְמוּ וַיִּבְלְעוּ אֶת־הַנִּכְבָּדִים׃ (יא) וַיִּיקַץ מָרְדֳּכַי בַּחֲזוֹתוֹ אֶת־הַחֲלוֹם הַזֶּה
וְאֵת אֲשֶׁר־יָעַץ יְיָ לַעֲשׂוֹת וַיִּשְׁמֹר אֶת־הַדָּבָר בְּלִבּוֹ וַיְבַקֵּשׁ בְּכָל־כֹּחוֹ עַד־הַלַּיְלָה לָדַעַת אֶת־הַחֲלוֹם׃

הוויכוח נמשך בספרות המחקר המודרני

14. סיפור דתי של סיבתיות כפולה – י׳ קויפמן, תולדות האמונה הישראלית, עמ׳ 445, 447

ס׳ אסתר נחשב לרומן חילוני בהחלט. אלהים כאילו אינו מתערב במהלך המאורעות, והכל מתרחש ״בדרך הטבע״. אף שם אלהים לא נזכר בכל המגילה. אולם גם הערכה זו אינה צודקת, אף־על־פי שמראית־העין מסייעת לה, לכאורה. מספרי המקרא אוהבים לטבוע את ספוריהם במטבע של סבתיות כפולה: סבתיות טבעית, רגילה, מוחשת, וסבתיות עליונה, נעלמה, בלתי מוחשת – תכנית ההשגחה האלהית... מחבר ס׳ אסתר מביא לידי שיא את האידיאה של אצבע האלהים **הנעלמה**. פועלת בו השאיפה האמנותית לעצב את ספורו כספור אנושי בלבד, ״אנושי יותר מדי״. מפני זה הוא נראה לנו כ״חילוני״...

הספור מעוצב גם מתוך האמונה הדתית העמוקה בהצלתם של ישראל מכף כל אויב. המספר שם את אמונתו זו בפי מרדכי (ד׳, יג-יד)... יסוד אמונתו של המספר בהצלת היהודים אינה אלא האמונה ב״שומר ישראל״... נקודת המפנה בספור הם הצומות והבכי של היהודים... הליכת אסתר אל המלך... אחרי צום של שלושה ימים היא נושאת חן בעיני המלך... ברור שלפי הספור היא הצליחה, מפני שכל יהודי שושן צמו עליה (ג׳, טז). גם זה רמז לאצבע האלהים. ומפני זה ברור, שהתכנית הבנויה יפה של הספור, הנראית לקורא החילוני כתכנית מחושבת של אמן, היא בעיני המספר עצמו ״תכנית״ של היד הנעלמה, של ההשגחה האלהית...

15. טקסט פחות דתי מהרגיל במקרא – מ״צ סגל, מבוא המקרא, כרך ג׳, עמ׳ 721–722:

תכונה בולטת של המגלה היא החלוניות שבה. זוהי תכונה מתמיהה בספר שזכה להכנס לתוך האסופה של כתבי הקדש ולהתחבב על האומה והדת היהודית. אין זכר במגלה לי״י ולתורתו. הצרה לא באה על היהודים כענש בעד איזה חטא, כרגיל בספורי המקרא, והתשועה לא באה בשביל שישראל חזרו בתשובה. כל המעשים שבספור נעשים באפן טבעי ובידי אדם, ולא בידי שמים. אמנם חלוניות זו היא חיצונית ומעושה. היא שיכת לאמנות של המחבר שהלביש את חבורו צורה של ספור כאילו הוא לקוח מתוך ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס (ב 23, ז 1, י 2). אם אין אנו שומעים במגלה בפרוש על אלהי ישראל, אנו מרגישים בכל זאת את השגחתו בעולם... אך בכל זאת עובדה היא שצורתה החיצונית של המגלה היא חלונית וכמעט לא־יהודית, ובזה נבדלת מגלת אסתר משאר כל ספרי המקרא. **ואפשר שיש לחפש את הסבה לחלוניות זו בסביבתו של המחבר, שלא היתה חדורה כל כך ברוח הדת כמו הסביבה של מחברי שאר כתבי הקדש**.

16. טקסט היתולי שהובן בטעות כדתי – א׳ רופא, מבוא לספרות המקרא, עמ׳ 224–225

יסודות הגוזמה וההיתול שבסיפור מלמדים שהמחבר עצמו, ושומעיו־קוראיו הראשונים אתו יחדיו, ידעו היטב שהמדובר בבדיון... ומכאן הסבר לתופעה הידועה, שמגילת אסתר אינה מזכירה את ה׳ בכל שם שהוא. וכי אפשר, בימיו של המחבר, להזכיר את האלוהים על מעשה בדוי, ועוד על סיפור ליצנים שנועד להיקרא במסיבות של יין, שחוק וקלות ראש? צריך להביא בחשבון, שאסתר הייתה לכתחילה ׳ספרות קלה׳, ובתור שכזאת צריך לקרוא אותה גם היום.

הקאנוניזציה של מגילת אסתר גרמה מצד אחד לשימורה של המגילה ומצד שני לאי הבנתה. הקאנוניזציה הלכה בעקבות החג. ברגע שהחג נתקבל, צריך היה לקבל יחד אתו גם את המגילה, שהרי היא האיטיולוגיה שלו. ואולם הקאנוניזציה כיסתה על אופיה האמתי של המגילה כרומאן היתולי. מעתה הכול ׳היסטוריה׳, והמגילה היא טקסט ליטורגי; היא נקראת בעבודת הקודש. וכיוון שהמגילה נתקדשה, עלתה השאלה בדבר ערכה המוסרי... מדוע מרדכי, בפחזותו ובגאוותו, ממיט אסון על עם שלם (ג׳ 2-6)? ... ובכלל מה השמחה על ההרג שביצעו היהודים בשונאיהם מבקשי נפשם – שמונה מאות איש בשושן ושבעים וחמישה אלף בשאר הממלכה? השאלות האלה מחטיאות את העיקר שבמגילה, והוא היותה רומאן היתולי עממי ולא סיפור היסטורי פרדיגמטי... אין שואלים על ערכם המוסרי של סיפורי טיל אולנשפיגל, אבל מגילת אסתר – שאני.

וְהִנֵּה מַעְיַן מַיִם אֶחָד קָטָן עָבַר בֵּין שְׁנֵי הַתַּנִּינִים הָאֵלֶּה וַיַּפְרִיד בֵּינֵיהֶם מִן הַמַּלְחָמָה אֲשֶׁר הָיוּ נִלְחָמִים, וְהַמַּעְיָן גָּבַר [נגר]
וַיְהִי לְנַחַל שׁוֹטֵף כְּשֶׁטֶף יַם הַגָּדוֹל וְהוֹלֵךְ וְשׁוֹטֵף בְּכָל הָאָרֶץ, וַיֵּרָא וְהִנֵּה זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ לְכָל הָאָרֶץ וַיֵּאוֹר הָעוֹלָם, וַיִּתְרוֹמְמוּ
הַגּוֹי הַקָּטָן וְהַגְּבוֹהִים הֻשְׁפְּלוּ, וַיְהִי שָׁלוֹם וֶאֱמֶת בְּכָל הָאָרֶץ.

ראיות שהמגילה נועדה להיקרא כטקסט דתי

17. כותב המגילה התאמץ לכתוב בלשון המקרא – א' נתנאל, "לשון בתחפושת: לשונה של מגילת אסתר", בתוך: א' בזק (עורך), הדסה היא אסתר, אלון-שבות תשנ"ז, עמ' 192

מחבר המגילה, וטעמיו עמו, כתב בלשון ה"גבוהה" – לשון ספרי התורה וספרי הנביאים, ולא בלשונו הדבורה [הערה 69: אולי נתכוון להשתמש בלשון המקראית הגבוהה כב"כרטיס כניסה" לכתבי הקודש? ...] כך או כך, הוא עשה זאת בצורה נפלאה, עד שנדמה לקורא שבפניו נמצא ספר שנכתב בימי בית ראשון.

18. זיקה עמוקה לסיפורים מקרא אחרים – י' זקוביץ וא' שנאן, גם כך לא כתוב בתנ"ך, עמ' 320–321

ניכר כי המגילה "רוכבת" על סיפורים מקראיים רבים, כגון: סיפור אברם ושרי במצרים (בראשית יב, י-כ) – שגם בו אין האישה היפה, הנלקחת לבית המלך, מגלה מיהי ומה זיקתה לקרובה; סיפור יוסף - מודל טבעי לסיפור גלותי השואף לראות את היהודי מגיע למעלת שני במלכות; סיפור יעל וסיסרא – האישה המביאה לאובדנו של האויב; סיפור שאול ואגג מלך עמלק (שמואל-א טו): מרדכי היהודי ממשפחת שאול, "...בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני" (ב, ה) גובר על המן האגגי ומוחה את חרפת שאול אשר נמנע מלהרוג את אגג ואיבד את עולמו ואת מלכותו בעטיו של חטא זה; סיפור אבישג השונמית (מלכים-א א, א-יד), שהוא מעשה בחיפוש אחר נערה יפה למלך, עומד בתשתית מעשה החיפוש לאישה אשר תחליף את ושתי, ועוד ועוד.

19. אי-הזכרה מכוונת של שם ה' – ג"ח כהן, "מבוא", בתוך: ע' חכם, אסתר (דעת מקרא), עמ' 17

ידועה השאלה על מגילת אסתר מה טעם לא נזכר בה שם שמים. זהו הספר היחידי במקרא כולו שבו לא נזכר שם שמים. ודאי שהעדר שם שמים אינו נובע מהעדר הענין האלוהי בספר. אדרבה, אפשר להרגיש ששם שמים לא הוזכר בו בכוונה, אף על פי שמצד הענין מן הראוי היה להזכירו. כשהכתוב מספר על סירובו של מרדכי להשתחוות להמן (ג ג-ו), לא נאמר בפירוש שסירב מטעמים שבדת. ההקבלה לס' דניאל ובעיקר השמוש בלשון 'כריעה והשתחוויה' (עי' פירוש ג ב) מראים בעליל שגישתו של מרדכי מודרכת על-ידי אמונתו, אך הכתוב אומר רק שסירב על 'כי הגיד להם אשר הוא יהודי' (ג ד). גם בדברי מרדכי לאסתר בהוודע דבר המלך ודתו נגד היהודים ניכרת ההשקפה של מאמין בהשגחה בלי ששם שמים ייזכר עליה בפירוש: כי אם החרש תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו - ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות (ד יד). יתכן שאפילו דברי זרש 'אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפול לפניו לא תוכל לו, כי נפול תפול לפניו' (ו יג) מתיחסים לעזרה האלוהית, שהגוים יודעים שישראל זוכים לה, אף על פי ששם ה' לא נזכר בזה. בני ישראל זעקו וצמו כדי למנוע את רוע הגזירה, כפי שנאמר בפירוש: דברי הצומות וזעקתם (ט לא). ותמוה הדבר שכאן לא נזכר בפירוש שזעקו והתפללו לה'. **מהעיון בכתובים הרי מתברר שמחבר המגילה חדור אמונה דתית. ואף על פי ששם ה' לא נזכר בפירוש, מורגש לאורך קריאת המגילה כולה, כמה היתה חזקה אמונתו בו.**

20. השלמת פשר דתי להתנהגות דתית לא מוסברת – תרגום השבעים[3]

(ג', א) וַיִּתְפַּלֵּל וּמָרְדֳּכַי אֶל־יְיָ בְּזָכְרוֹ אֶת־כָּל־מַעֲלֵי יְיָ וַיֹּאמַר: (ב) יְיָ יְיָ מֶלֶךְ שַׁגִּיא כֹּחַ אֲשֶׁר בְּיָדְךָ הַכֹּל וְאֵין אִישׁ אֲשֶׁר יְשִׁיבְךָ דָּבָר בְּרְצוֹתְךָ לְהַצִּיל אֶת־יִשְׂרָאֵל: (ג) הֲלֹא עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וְכָל־הַנִּפְלָאוֹת אֲשֶׁר תַּחַת הַשָּׁמָיִם: (ד) וְאַתָּה אָדוֹן כֹּל וְאֵין אִישׁ אֲשֶׁר יַעֲמֹד נֶגְדְּךָ יְיָ: (ה) אַתָּה יוֹדֵעַ כֹּל וְאַתָּה תֵּדַע כִּי לֹא מִזְּדוֹן־לֵב וְלֹא מִגַּאֲוָה וְלֹא מֵאַהֲבַת הַכָּבוֹד עָשִׂיתִי זֹאת לְבִלְתִּי הִשְׁתַּחֲווֹת לְהָמָן הַגֵּאֶה: (ו) הֵן לִי יָאֲתָה לְנַשֵּׁק כַּפּוֹת רַגְלָיו לְמַעַן תְּשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל: (ז) אוּלָם עָשִׂיתִי זֹאת לְבִלְתִּי רוֹמֵם כְּבוֹד אָדָם מֵעַל לִכְבוֹד אֱלֹהִים וּלְבִלְתִּי הִשְׁתַּחֲווֹת לְאַחֵר מִבַּלְעָדֶיךָ יְיָ וְלֹא מִגַּאֲוָה אֶעֱשֶׂה זֹאת: (ח) וְעַתָּה יְיָ אֱלֹהִים הַמֶּלֶךְ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם חוּסָה עַל־עַמְּךָ כִּי יָאְרְבוּ לָנוּ לְהַשְׁחִיתֵנוּ וְיִתְאַוּוּ לְהַשְׁמִיד אֶת־נַחֲלָתְךָ מִקֶּדֶם: (ט) אַל־תִּזְנַח אֶת עַם־חֶלְקֶךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ לְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: (י) שְׁמַע אֶת־תְּחִנָּתִי וּרְצֵה בְּעַם גּוֹרָלְךָ וַהֲפֹךְ אֶבְלֵנוּ לְשָׂשׂוֹן לְמַעַן נִחְיֶה וּנְהַלֵּל אֶת־שִׁמְךָ יְיָ וְאַל־תַּכְרֵת אֶת־שִׂפְתֵי מְשַׁבְּחֶיךָ יְיָ: (יא) גַּם כָּל־יִשְׂרָאֵל קָרְאוּ אֶל־אֱלֹהִים בְּכָל־כֹּחָם כִּי הַמָּוֶת לְנֶגֶד עֵינֵיהֶם:

21. כותב המגילה השתמש בכתיבה נסתרת – י' גרוסמן, אסתר: מגילת סתרים, עמ' 4–6

בכל סיפורי המקרא ישנם מסרים החבויים מתחת לפני השטח, אולם דומה שאין עוד ספר בתנ"ך כמגילת אסתר שמרבה לעשות כן. ייחודה של המגילה לא בא לידי ביטוי רק בהיקף ההסתרות, אלא גם באופיין. **המיוחד במגילת אסתר הוא שניתן להצביע על מגמות סותרות בין הקריאה הגלויה ובין הקריאה הנסתרת, בין החיוך הפרוש על פני הסיפור הגלוי, ובין הכאב החבוי מתחת לפני השטח**...

מגילה זו מעלה חיוך על פני רבים נוכח הלעג שמובלע בה למלכות אחשורוש וליועציו; לדמויות שנדמות בעיני עצמן לגיבורים, אולם למעשה אינן אלא 'אנטי-גיבור'... **המתח בין המציאות הנגלית**

---

[3] מ' שטיין, "תוספות למגילת אסתר", **הספרים החיצוניים**, עמ' תקמ"ו-תקמ"ז. ובדומה אסתר רבה, פרשה ח', ז.

ובין סיבות נסתרות שמניעות אותה היא משאלות היסוד שהסיפור שלפנינו מבקש לברר. האומנם המציאות הינה כפי שהיא נגלית לעין המתבונן? האומנם גדולה וכבוד ביד השלטון, והמלך הוא הקובע מי יזכה בכבוד ומי יזכה בהשפלה? האומנם שאלת איבוד היהודים תלויה בגחמת אדם כזה או אחר, ושמא ביטולה תלוי ברצונו החופשי של המלך? ...בהקשר זה, **לא די בזאת שישנם מסרים חבויים בסיפור (דבר שנכון לגבי כל סיפור באשר הוא), הרי שמסרים חבויים אלו טוענים את ההיפך מהמסופר בסיפור הגלוי.**

בדבר זה אנו מגיעים לאחת מנקודות המחלוקת הבסיסיות במחקר המודרני בנוגע לאופי המגילה. יש שטענו כי יש לראות במגילה סיפור סטירי שמגמתו לשעשע את הקורא ולגרום להנאתו... גם אם עמדה זו אינה מקובלת על רוב פרשני הסיפור, ויש בה כשל אנכרוניסטי בסיסי, יש חשיבות בהזכרתה לשם הבלטת אופייה המיוחד של המגילה. עצם טענה זו היא בבחינת הוכחה לשנינותה של המגילה ולהסתרת מגמתה. גם קוראים רציניים נפלו בפח שטמן להם המחבר, ולא שמו לב לרחשים שמתחת לפני הסיפור... אולם, הקושיה הופכת לתירוץ: האומנם ייתכן שבדרך מקרה שם ה' אינו נזכר כלל לאורך הסיפור כולו? תופעה זו כה מפתיעה, עד כי יש לראות בה הוכחה להסתרה מכוונת ומגמתית. לשון אחר: תמיהה זו עצמה הינה ההוכחה הטובה ביותר לכתיבה הנסתרת המיוחדת של המגילה. יפה הגדרתו של מינהולד: "ספר דתי בשפה לא דתית".

אמנם, הצדק עם אותם חוקרים שטענו שבמגילה יש יסודות סטיריים, אולם אין לבלבל בין צורת הכתיבה ובין מגמת הכתיבה. לשון אחר, דווקא משום שלבעל המגילה יש עניין מיוחד להסתיר את מסריו, הוא ניצל את הכתיבה הסטירית, שלעתים מתובלת גם באירוניה ובציניות, המאירה מחד גיסא את המציאות כמתנהלת על פי סדר ברור, ומאידך גיסא, לועגת להתנהלות המציאות הגלויה, ורומזת, שהאמת חבויה מתחת לפני השטח.

אז למה הרובד הדתי במגילה נסתר?

נסיבות הכתיבה תחת השלטון הפרסי

22. שם ה' אינו נזכר כדי שלא יוחלף בעבודה זרה – אבן עזרא פירוש ראשון לאסתר: הקדמה

והנכון בעיני, שזאת המגלה חברה מרדכי, וזה טעם וישלח ספרים (אסתר ט', ל), וכולם משנה ספר אחד שהוא המגלה, כטעם 'פתשגן', והעתיקוה הפרסיים, ונכתבה בדברי הימים של מלכיהם. והם היו עובדי עבודה זרה, והיו כותבין תחת השם הנכבד והנורא שם תועבותם [בכ"י: אלוהיהם😊] כאשר עשו הכותים, שכתבו תחת "בראשית ברא אלהים" (בראשית א', א) – 'ברא אשימא'. והנה כבוד השם שלא יזכרנו מרדכי במגילה.

23. ר' יוסף בן דוד אבן יַחְיָא, (1494–1539), פירוש חמש מגילות..., בולוניה רצ"ח (1538), ה' ע"ב[4]

לבקשת אסתר אנשי כנסת הגדולה העתיקוה מספר דברי הימים ממדי ופרס ובאמצעות התלבשותם ברוח הקדש ביררו האמת מן השקר מהכתוב כמנהג הכותבים ויען כי העתיקום מספרי גוים לא הוזכר שם של קדושה בתוכה. אם כן הפועל אותה היו אנשי כנסת הגדולה כאשר אמרנו.

24. ה' לא נזכר כדי לדמות דיווח אובייקטיבי – י' זקוביץ וא' שנאן, גם כך לא כתוב בתנ"ך, עמ' 321

מסתבר כי המספר העדיף להסתיר את הפועל האלוהי כדי לשכנע את הקורא כי לפניו פרק מדברי הימים למלכי מדי ופרס (ראו פרק י,א ואילך), כי המעשה הוא קושט דברי אמת ועדות חותכת לדבר, שלא אנו מעידים עליו אלא המקור הרשמי, ספר דברי הימים של המלכות שאין לה כל אינטרס ועניין לפאר את מרדכי היהודי. "התחפשות" הספר לפרק מדברי הימים דורשת הימנעות מאזכור שם שמים; הגויים אינם מודעים לפועלו של אלוהי ישראל ואינם מורגלים באל שאינו נראה בעין.

הזיקה לסיפורי יוסף – תיאולוגיה של גלות

25. בני רחל ניסן שוה וגדולתן שוה – בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פ"ז, י

וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ אֶל-יוֹסֵף" וגו' – ר' יודן בשם ר' בנימן בר לוי: בני רחל ניסן שוה וגדולתן שוה. ניסן שוה: "וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ אֶל-יוֹסֵף [יוֹם יוֹם", "וַיְהִי בְּאָמְרָם <בנוסחנו קרי: כְּאָמְרָם> אֲלָיו יוֹם וָיוֹם" (אסתר ג', ד), "וְלֹא-שָׁמַע אֲלֵיהֶם", "וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם" (אסתר ג', ד)], גדולתן שוה: "וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת-טַבַּעְתּוֹ" וגו' (בראי מ"א, מב), וכת' "וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ אֶת-טַבַּעְתּוֹ [אֲשֶׁר הֶעֱבִיר מֵהָמָן] וַיִּתְּנָהּ לְמָרְדֳּכָי" (אסתר ח', ב), "וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ בִּגְדֵי שֵׁשׁ וַיָּשֶׂם רְבִד הַזָּהָב עַל צַוָּארוֹ" (בראשית מ"א, מב), "וּמָרְדֳּכַי יָצָא מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ [בִּלְבוּשׁ מַלְכוּת תְּכֵלֶת וָחוּר וַעֲטֶרֶת זָהָב" וגומ'] (אסתר ח טו), "וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה" (בראשית מ"א, מג), "וְהִרְכִּיב�ֻהוּ עַל הַסּוּס בִּרְחוֹב הָעִיר" (אסתר ו', ט), "וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ" (בראשית מ"א, מ"ג), "ויקרא <בנוסחנו: וְקָרְאוּ> לְפָנָיו כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ" (אסתר ו', יא).

[4] הקדמה זו מיוחסת בטעות לר' יצחק עראמה, ונדפסה גם במגילת אסתר עם פירוש עקדת יצחק, הקדמה לאסתר.

איפה היה אלוקים בשושן?

26. השוואה מפורטת בין מגילת אסתר לסיפורי יוסף

מגילת אסתר	סיפורי יוסף (בראשית)
(**א׳**, א) **וַיְהִי בִּימֵי** אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ ... (ג) בִּשְׁנַת **שָׁלוֹשׁ** לְמָלְכוֹ **עָשָׂה מִשְׁתֶּה לְכָל** שָׂרָיו **וַעֲבָדָיו** ...	(**מ׳**, כ) **וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי** יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת פַּרְעֹה **וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל עֲבָדָיו**...
(**ב׳**, ג) **וְיִפְקֹד** *הַמֶּלֶךְ* **פְּקִידִים** *בְּכָל מְדִינוֹת מַלְכוּתוֹ* **וְיִקְבְּצוּ אֶת כָּל** *נַעֲרָה בְתוּלָה* **טוֹבַת** מַרְאֶה אֶל שׁוּשַׁן הַבִּירָה אֶל בֵּית הַנָּשִׁים אֶל **יַד** הֵגֵא סְרִיס *הַמֶּלֶךְ* **שֹׁמֵר** הַנָּשִׁים...(ד)... **וְיִיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי** *הַמֶּלֶךְ* ...	(לד) יַעֲשֶׂה *פַרְעֹה* **וְיַפְקֵד פְּקִדִים** *עַל הָאָרֶץ* ... (לה) **וְיִקְבְּצוּ אֶת כָּל** *אׇכֶל הַשָּׁנִים* **הַטֹּבֹת** הַבָּאֹת הָאֵלֶּה וְיִצְבְּרוּ בָר *תַּחַת* **יַד** *פַּרְעֹה* אׇכֶל בֶּעָרִים **וְשָׁמָרוּ**:... (לז) **וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי** *פַרְעֹה* וּבְעֵינֵי כָּל עֲבָדָיו:
(יב)...**כִּי כֵן יִמְלְאוּ יְמֵי** מְרוּקֵיהֶן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּשֶׁמֶן הַמֹּר וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּבְּשָׂמִים וּבְתַמְרוּקֵי הַנָּשִׁים:	(נ׳, ג) וַיִּמְלְאוּ לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם **כִּי כֵן יִמְלְאוּ יְמֵי** הַחֲנָטִים...
(ז) ... וְהַנַּעֲרָה **יְפַת תֹּאַר** *וְטוֹבַת* **מַרְאֶה**...	(**ל״ט**, ו)... וְיוֹסֵף **יְפֵה תֹאַר** *וִיפֵה* **מַרְאֶה**:
(ט) וַתִּיטַב הַנַּעֲרָה **בְּעֵינָיו** וַתִּשָּׂא חֶסֶד לְפָנָיו... וַיְשַׁנֶּהָ וְאֶת נַעֲרוֹתֶיהָ לְטוֹב בֵּית הַנָּשִׁים: ... (טו)... וַתְּהִי אֶסְתֵּר נֹשֵׂאת **חֵן בְּעֵינֵי** כָּל רֹאֶיהָ:... (יז) וַיֶּאֱהַב הַמֶּלֶךְ אֶת אֶסְתֵּר מִכָּל הַנָּשִׁים וַתִּשָּׂא **חֵן** וָחֶסֶד לְפָנָיו מִכָּל הַבְּתוּלֹת...	(**ל״ט**, ד) וַיִּמְצָא יוֹסֵף **חֵן בְּעֵינָיו** וַיְשָׁרֶת אֹתוֹ וַיַּפְקִדֵהוּ עַל בֵּיתוֹ וְכָל יֶשׁ לוֹ נָתַן בְּיָדוֹ: ... (כא) וַיְהִי ה׳ אֶת יוֹסֵף וַיֵּט אֵלָיו **חֶסֶד** וַיִּתֵּן **חִנּוֹ** בְּעֵינֵי שַׂר בֵּית הַסֹּהַר: (כב) וַיִּתֵּן שַׂר בֵּית הַסֹּהַר בְּיַד יוֹסֵף אֵת כָּל הָאֲסִירִם אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֹּהַר...
(כא) ...**קָצַף** בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ **שְׁנֵי סָרִיסֵי** *הַמֶּלֶךְ* מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף וַיְבַקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ:	(**מ׳**, ב) **וַיִּקְצֹף** *פַּרְעֹה* עַל **שְׁנֵי סָרִיסָיו** עַל שַׂר הַמַּשְׁקִים וְעַל שַׂר הָאוֹפִים:
(**ג׳**, ד) **וַיְהִי** [באמרם] *כְּאָמְרָם אֵלָיו* **יוֹם וָיוֹם וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם**...	(**ל״ט**, י) **וַיְהִי** *כְּדַבְּרָהּ אֶל יוֹסֵף* **יוֹם יוֹם וְלֹא שָׁמַע אֵלֶיהָ** לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ לִהְיוֹת עִמָּהּ:
(**מ״א**, מב) ... **וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ** בִּגְדֵי שֵׁשׁ וַיָּשֶׂם רְבִד הַזָּהָב עַל צַוָּארוֹ: (מג) **וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ** *בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה* אֲשֶׁר *לוֹ* **וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו** אַבְרֵךְ...	(**מ׳**, ב) ... **וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ** בִּגְדֵי שֵׁשׁ וַיָּשֶׂם רְבִד הַזָּהָב עַל צַוָּארוֹ: (מג) **וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ** *בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה* אֲשֶׁר *לוֹ* **וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו** אַבְרֵךְ...
(מ) אַתָּה תִּהְיֶה **עַל בֵּיתִי**... (מב) **וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת טַבַּעְתּוֹ** מֵעַל יָדוֹ **וַיִּתֵּן אֹתָהּ** עַל יַד יוֹסֵף...	(**ח׳**, ב) **וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ אֶת טַבַּעְתּוֹ** ... **וַיִּתְּנָהּ** לְמָרְדֳּכָי וַתָּשֶׂם אֶסְתֵּר אֶת מָרְדֳּכַי **עַל בֵּית** הָמָן:
(מ״ד, לד) **כִּי אִיְּכָה** אוּכַל **וְרָאִיתִי** בָּרָעָ**ה אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת** עַמִּי **וְאֵיכָכָה** אוּכַל **וְרָאִיתִי** בְּאָבְדַן מוֹלַדְתִּי:	(**מ׳**, ד) **כִּי אֵין** אֹמְרִים לִי **כִּי כֵן יִמְלְאוּ יְמֵי** הַחֲנָטִים...

27. תיאולוגיה של הסתרה – י׳ גרוסמן, יוסף: סיפורם של חלומות, עמ׳ 22–23

תיאולוגיה של הסתרה: סיפור יוסף שונה מהאווירה השלטת בספר בראשית בעיקר במה שאין בו: התגלות ה׳ חסרה... אומנם, מאחורי הקלעים אפשר לחוש גם בסיפור זה בטביעות ידיו של מי שמנהיג את עולמו, אך הליווי הגלוי שכה אפיין את מחזור סיפורי אברהם, ובמידה אחרת גם את סיפורי יעקב, נעדר מסיפורנו... ההתגלות המפורשת היחידה שיש בסיפור היא ליעקב, ערב ירידתו מצרימה (מו, ב-ד), והיא מבליטה עוד יותר שיוסף לא זכה להתגלויות אלא רק אביו. המסר האלוהי שיוסף פגש בו נמסר דרך המדיה המעורפלת של החלומות, שדורשים פתרון והם לעולם אינם סוף פסוק. האדם מוזמן לפרש את המסר האלוהי, אך לעולם לא יהיה בטוח שהוא מפרש נכונה...
גילוי הרצון האלוהי דרך חלומות שזוקקים פתרון אנושי, קשור בטבורו בצד אחר של המטבע התיאולוגי הנידון, אשר נוגע ביכולת האדם לפענח את משמעות ההיסטוריה, את משמעות קורות העתים... התנהלות ההיסטוריה היא עצמה גילוי אלוהי וגילוי רצונו... אלימות האחים כלפי יוסף היא פשע נורא, אך יוסף מציע לפענח אותה באופן אחר, כיד ההשגחה ששלחה אותו למצרים. בכך יוסף איננו רק פותר-חלומות אלא גם פותר-מציאות, מפענח את החיים הממשיים...

28. ואפילו בההסתרה שבתוך הסתרה – ר״י בן נון, ״מגילת ההפך״, הדסה היא אסתר, עמ׳ 51–54[5]

מהי מטרת המגילה בהסתרת כל הדברים שמנינו לעיל? מדוע היא נותנת תיאור חילוני כל כך של המאורעות? מהי המטרה של אותה התעלמות מכוונת מכל דבר שבקדושה?
...אילו היה בידנו התנ״ך ללא מגילת אסתר, היינו מכירים את הקב״ה רק בכל מקום ומצב שניתן לקרוא בשמו. **המגילה באה להשלים חיסרון שאי אפשר בלעדיו – ללמד אותנו שהקב״ה נמצא במסתרים גם באותם מקומות שאי אפשר לנקוב בהם בשמו**. גם באותן סיטואציות שבהן אי אפשר להזכיר כלל תפילה, הלכה, או כל דבר שבקדושה. המגילה מראה את דרכי ההשגחה בממלכת ההפך, השגחה הפועלת בתוך דרכי ההפך ובמושגי תרבות ההפך, כשעל פני הדברים הכל מתנהל בדרכי האינטריגות, המקרה והפור. ...הקב״ה הוא המנהל גם את עולם ההפך מתחת לכל ההסתרה. **מצאנו בגמרא (בבלי חולין קלט ע״ב): ״אסתר מן התורה מניין? ׳ואנכי הסתר אסתיר [פני ביום ההוא]׳ (דברים ל״א, יח)״. אסתר אכן באה ללמדנו את השגחת ה׳ בזמן של הסתר פנים, בזמן שבו אי אפשר לראותה על פני השטח בגלוי... מגילת אסתר משלימה, אם כך, את התנ״ך. היא נכתבה במכוון בצורה חילונית ומוקצנת כל כך כדי ללמדנו שהשגחת ה׳ נמצאת גם במקומות ובמצבים הרחוקים מקדושה, וכי יד ה׳ היא המנהלת את העולם גם במקומות של הסתר פנים.**

---

[5] ר״י עראמה, מבוא לאסתר: למה שהיתה ההשגחה האלקית המיוחדת אליה עדיה כולה או רובה על ידי הניסים הנסתרים, אשר אין בעל הנס מכיר בהם אם באין בדרך מנהגו של עולם או כנגדו, והיא שעמדה לאבותינו ולנו אחרי שנסתמו כל הבורות אשר נעשו על ידי הנביאים ועל פיה אנו חיים בגלותינו אחר נעילת שערי נבואה, ולפי דרכה היו נזכרים ונעשים כל המעשים אשר תספר זאת המגילה כי על כן לא בא זכר שם שמים בתוכה.